

OSMANLI SON DÖNEMİ İLE MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA TÜRK KADINININ SOSYAL, SİYASÎ VE ASKERÎ FAALİYETLERİ

Dr. Cemile ŞAHİN

Kilis Mehmet Uluğ Can İlköğretim Okulu
drcemilesahin@yahoo.com

Dr. Mustafa ŞAHİN

Per. Bnb., Kilis As.Ş.Bşk.İığı
msahin44m@yahoo.com

ÖZET

Türk kadını, gerek Osmanlı son dönemi fikir hayatında gerekse de savaşlarda daima pasif bir alanda tanımlana gelmiştir. Osmanlı döneminde Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında Türk kadını, hasta bakıcılığı ile levazım malzemeleri tedarikçisi olarak tasvir edilmiş, Milli Mücadele dönemi Türk Kadını ise kağıt üstünde sırtında cephaneye taşıyan cephe gerisi rolleri ile resmedilmiştir. Ancak cephe gerisinde fişek dolduran kadımız olduğu gibi, cephe hattında muharebe eden kadın kahramanlarımızın yanı sıra; erkeklerin de bulunduğu büyük kıt'alara komuta eden kadın liderlerimiz de azımsanamayacak sayıda.

Osmanlı son döneminde Fatma Aliye, Nezihe Muhittin gibi hanımlar cemiyetler kurarak orduya ve donanmaya lojistik destek sağlamışlar, şehit çocukları ve kadınlarına meslek kazandırmak için sanat mektepleri kurmuşlardır.

Milli Mücadele döneminde Türk kadınlarından Halide Edip, Münevver Saime gibi hanımlar, mitinglerle Milli Mücadeleye gönül desteğini artırmışlardır. Öte yandan Fatma Seher, Kara Fatma, Tayyar Rahmiye, Gördesli Makbule, Ayşe Çavuş (Ayşe Binbaşı), Nezahat Onbaşı gibi kadınlar bizzat cephede mücadele ettikleri gibi Milli Mücadele'nin komuta kadrosu içerisinde yer almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadını, Milli Mücadele, Liderlik, Cemiyet, Kahramanlık.

TURKISH WOMEN'S SOCIAL, POLITICAL AND MILITARY ACTS IN THE LAST PERIOD OF OTTOMAN AND YEARS OF THE NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

Turkish women have been always identified in the passive area of both the intellectual life last period of Ottoman and the wars. In the Ottoman period Turkish woman was portrayed as a nurse or a supplier of materials in The Balkan Wars and

the first World War. Also in the period of national struggle Turkish woman was depicted with her role carrying ammunition on her shoulder in a cart. As well as there were Turkish women who filled the cartridges, and the heroines who made war on the battleground, there were also female leaders who commanded great military teams.

Last period of Ottoman Turkish ladies such as Fatma Aliye and Nezihe Muhittin supplied logistics supports for the army and the navy by founding organisations and they also established vocational schools in order to make the wives and the children of martyries have a profession.

In the period of National Struggle the Turkish ladies such as Halide Edip, Münevver Saime aroused social contribute to National struggle by the way of meetings. On the other hand the Turkish Women such as Fatma Seher, Kara Fatma, Tayyar Rahmiye, Gördesli Makbule, Ayşe the Sergeant (Ayşe the Major), and Nezahat the Corporal not only fought against the enemies on the battleground, but also took part in the command stuff of the national struggle.

Keywords: Turkish Woman, National Struggle, Leadership, Organisation, Heroizm.

1. OSMANLI SON DÖNEMİ TÜRK KADINI

1.1. Tanzimat Sonrası Kadın Faaliyetleri

Tanzimatla birlikte kadınlara eğitim, hukuk ve çalışma hayatını içeren alanlarda verilen haklarla ilgili ilk adımlar atılmıştır¹. Osmanlı'da kadınlar Tanzimat sonrasında cemiyetler kurmuşlardır. Ülkenin kötü durumundan etkilenen Müslüman kadınlar, gayrimüslim kadınların cemiyetler kurarak teşkilatlanmalarından da etkilenerek cemiyetler kurup teşkilatlanmaya başlamıştır².

Yirmi yıla yakın bir süre Jöntürk Komitesi'ne hizmet eden Zilsad Hanım, İttihat ve Terakki Cemiyeti İhtilal Komitesi Başkanı Emine Semiye Hanım gibi, çeşitli yazıları saklamışlar, çeviriler yapmışlar, yazılarını Avrupa basınına yollamışlardır³.

1915'te Ahmet Cemal Paşa'nın emriyle kadınlar için bir çeşit mecburi hizmet kanunu kabul edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İslâmiyesi ve İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti

¹ Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1996, s.15.

² Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998, s.37.

³ Siyasi faaliyetlere katılma azminde olan bazı kadınlar, Meclis-i Mebusan'a dinleyici olarak girmek istemişlerdir. Ayrıca 26 Mayıs 1919'da İzmir'in ve Anadolu'nun işgallerini görüşmek üzere toplanan Şuray-ı Saltanat toplantısına bazı hanımların da katılacağı söylenmiştir. Ancak kadınlar, bu toplantıya katılmamışlardır. (Kaplan, *Age.*, s.35.)

aracılığıyla, Amele Taburları'nda çalışacak Müslüman kadınlar sağlanmıştır⁴.

1.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Cemiyetleri ve Faaliyetleri

İkinci Meşrutiyet'in getirdiği fikir akımları, kadının eğitilmesi konusunda birleşmiştir. İslamcılara göre kadın eğitilirse iyi bir ev hanımı olacak, Batıcılara ve Türkçülere göre ise eğitim, kadının sosyal hayata girmesi için de gerekli olacaktır. Bu amaçla kızlara meslek kazandıracak okullar açılmıştır. Kadınların sosyal hayata girmesi üzerine aile hukukunda düzenlemeler yapılmıştır. 1917'de Aile Hukuku Kararnamesi çıkarılmıştır. Buna göre evlenme ve boşanma devlet iznine bağlanmıştır. Evlenme yaşı kadında 17, erkekte 18 yapılmıştır. İkinci evlilik kadının iznine bağlanmıştır⁵. Yine bu dönemde sosyal alanda kadın hakları tartışılırken aynı zamanda kadınlar; çarşafı çıkarmak, tiyatroya gitmek, çalışmak, eşleriyle aynı arabaya binmek istedikleri için sosyal baskı altına girmişlerdir. Kadın dernekleri kurulmuş, kurslar açılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte fabrikalarda erkeklerden boşalan yerleri kadınlar doldurmuştur⁶.

Öte yandan II. Meşrutiyet döneminde kadınlar, kadın cemiyetleri kurarak ve kadın dergileri çıkararak faaliyet göstermişlerdir⁷. Selanik'te çıkan kadın dergisi "Mefharet", 1908 inkılâbını alkışlamak için kapağına "Yaşasın Türk Milleti" sözlerini koymuştur. Aynı dergide; Osmanlı'da ilk defa olarak, o zamanki tabirle "Meclis-i Mebusan" değil, "Millet Meclisi" deyimini kullanılmıştır⁸. 1908–1918 yılları arasında kurulan II. Meşrutiyet dönemi kadın cemiyetlerinin birçoğunun ortak özelliği yardım amacıyla kurulmuş olmalarıdır.

1.2.1. Cemiyeti İmdadiye

Cemiyeti İmdadiye, ilk kurulan cemiyetlerden biridir. Nezihe Muhittin'e göre; "1908 tarihinde Meşrutiyet'in ilanından sonra, Fatma Aliye

⁴ Kaplan, Age., ss.34-35.

⁵ Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, ss. 434-435.

⁶ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, s. 94.

⁷ Emine Önhan, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum 1990, ss. 9–58.

⁸ A. Afetinan, *Atatürk ve Türk kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s.88; Tezer Taşkiran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Yayınları:5, 1973, s.37.

Hanımefendi⁹ iş başına geçmiştir. Bu sefer resmen, "(Cemiyeti İmdadiye) namıyla teşekkül eden ve maksadı Rumeli hudutlarında harp eden askerlerimize aba, mintan ve çamaşır tedariki olan bu cemiyeti tesis ile riyasetini ifa etmişlerdir"¹⁰. Cemiyet içinde din ve mezhep ayırımı yapılmamıştır¹¹.

Rumeli'deki savaş sırasında cephedeki askerlere yardım amacıyla Fatma Aliye Hanım başkanlığında kurulan ve Rumeli sınırındaki askerlere kışlık giyecek kampanyası açan bu cemiyet, devrin ilk kadın kuruluşudur¹².

Fatma Aliye Hanım, 1897'de Yunanlılarla yapılan savaşta yaralılar başta olmak üzere askerlerimize yardım etmek için Tercuman-ı Hakikat'te makaleler yazmış, bu makalelerin etkisiyle halk tarafından askere yardım malzemeleri toplanmıştır¹³. Fatma Aliye, bu devrin en güçlü kadın yazarıdır. Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan ve Avrupa kültürü ile yetişen bu ilk kadın romancımız 20 yıl kadar basın hayatında roman, hikâye ve makaleleri ile büyük yer almış, eserlerinden bir kısmı Fransızca, İngilizce ve Arapçaya çevrilmiştir. Hayatını kendi emeği ve mesleği ile kazanan "hür ve müstakil Türk kadınlarını" tasvir eden ilk romancımızdır. Fikir ve eğitim konularında da kitapları ve makaleleri vardır. Sosyal konularda bütün kadınları hizmete çağırarak ilk ses ondan gelmiştir, denilebilir¹⁴. Fatma Aliye Hanım, 1899 yılında II. Abdülhamit tarafından ikinci rütbeden şefkat nişanı¹⁵ ile ödüllendirilmiştir¹⁶.

⁹ Fatma Aliye (Topuz) Hanımefendi; Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olarak 9 Ekim 1862'de dünyaya gelmiştir. Mutlu ve hareketli bir hayatın ardından kimsesiz bir şekilde 13 Temmuz 1946'da hayatını kaybetmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca 2009 yılı emisyonu 50 liralık banknotun arka yüzüne Fatma Aliye'nin resmi basılmıştır, (Yahya Efe, "Elli Liranın Üzerindeki Fotoğraf: Fatma Aliye Hanım", Kent Gazetesi, Kilis, 22 Haziran 2010, s.3).

¹⁰ Nezihe Muhittin, *Türk Kadını*, İstanbul Numune Matbaası, İstanbul 1931, ss.83-84.

¹¹ Kurnaz, *Age.*, s.194.

¹² Kaplan, *Age.*, s.38.

¹³ Muhittin, *Age.*, ss.82-83.

¹⁴ Taşkıran, *Age.*, s.36; Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları başta olmak üzere birçok kadın, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede fahri hemşirelik yapmışlardır. (Taha Toros, "Aydın Kalburüstü Pek Çok Hanım Fahri Hemşireliğe Koşmuştu", *Yakın Tarihimiz*, 25, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul 1962, ss. 363-395). Hemşirelik yapan bu kadınlar arasında gayrimüslim olanlar da vardır. (Mustafa Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İareciliği ve Siyasetçiliği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s.139).

¹⁵ Şefkat Nişanı, 1876'da İkinci Abdülhamit tarafından; savaşta barışta ve tabii afetlerde özveri ile çalışıp başarı gösteren bayanlara verilmek üzere çıkarılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü dereceden olmak üzere üç derecesi vardır. II. Abdülhamit tarafından Letta Asım'a güzellik kraliçesi seçilmesinden dolayı bu nişan verilmiştir, (*Türkler Ansiklopesi*, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 684); Bu nişan, sahibi öldüğünde devletçe geri alınmayıp takılmamak şartıyla varislerinde bırakılmıştır. Nişanı ikinci ve üçüncü rütbelerini alanlar, bir üst rütbeden aynı nişanı tekrar aldıklarında eski nişanları geri alınmış, üst rütbeden olanı verilmiştir, İsmet Parmaksızoğlu, "Şefkat Nişanı-ı Hümayunu" *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 30, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981, ss. 231-232).

¹⁶ Kurnaz, *Age.*, s.194.

Emine Seniye Hanım da Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olup II. Meşrutiyet yıllarında az sayıdaki bilinçli ve kalemi güçlü olan kadınlardan biridir¹⁷. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi'ne üye olarak hizmet vermiştir. Bu cemiyete üye olan kadınlar, yardım toplamak amacıyla Şefkat Pazarı'nda elişleri satarak gelir sağlamışlardır¹⁸.

Bu cemiyetler Türk kadınının yardım, şefkat duygularını, kadın değerlerini yükseltme gayesini, iş hayatına atılma isteğini, yerli malı kullanma teşvikini, kadının dış kıyafetinin düzene sokulması dileğini, modernleşme emelini, müzik sevgisini, öğretmen birliğini göstererek Türk kadınının sosyal hizmetler yolunda çalışma halinde olduğunu açık delilleri olmuşlardır¹⁹.

1.2.2. Teal-i Nisvan Cemiyeti

Teal-i Nisvan Cemiyeti, kadınların yükselmesi anlamına gelen bir adla kurulmuş olup cemiyetin başkanı Halide Edip (Adıvar) Hanım'dır²⁰. Halide Edip 1908'den başlayarak yazdığı yazı ve kitaplarda, kadına daima seçkin yer vermiş, Meşrutiyet'in başlangıcında, özellikle kızlara okul açılması için gayret göstermiş, Teal-i Nisvan Cemiyeti'ni kurarak Türk kadınlarının sosyal durumunun iyileşmesine hizmet etmiştir²¹.

Kadın haklarını savunan cemiyetler arasında yer alan bu cemiyetin amacı milli geleneklerden vazgeçilmeden kadınlarımızın eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesini sağlamaktır. Cemiyetin kurucuları arasında; Nakiye ve Nezihe Muhiddin, Rana Sani Yaver Hanımlar vardır²². Kadın ve erkek aydınların katıldığı toplantılar düzenleyen cemiyet, kadınlara toplumsal hayatta yardım etmeyi amaçlamıştır. Faaliyetleri arasında; dil kursları açmak, konferanslar ve müsamereler tertip etmek, yabancı eser ve yazıları Türkçe'ye çevirmek, okuma-yazma kursları açmak, savaş ve katliamlar sonucunda vatanlarını terk ederek İstanbul'a gelen Rumeli göçmenlerine yardım etmek, salgın hastalıklarla mücadele etmek, hastane açmak, hastabakıcılık yapmak yer almıştır. 1.Dünya Savaşı sırasında faaliyetlerine son veren cemiyet, yaptığı olumlu adımlarla diğer kadın cemiyetlerini de

¹⁷ Taha Toros, "Kadınlar Kürsüde... Tarihi Günlerimizde Kadın Hatipler", *Yakın Tarihimiz Dergisi*, Fasikül 24, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul 1962, s. 379.

¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), İletişim Yay., İstanbul 1998, s. 507.

¹⁹ Taşkıran, *Age.*, s.39; II. Meşrutiyet'ten sonra Teal-i Nisvan Cemiyeti'ni kuran ve daha sonra Milli Mücadele'yi destekleyen Halide Edip, "Sultan'ın kurallarına karşı isyana teşvik ettiği" gerekçesiyle Şeyh-ül İslam tarafından kanun dışı sayılmış; İstanbul Hükümeti tarafından 1920'de ölüme mahkûm edilmiştir. (Perihan Onay, *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, (t.y.), s.75).

²⁰ Tunaya, *Age.*, I, s. 506.

²¹ Necati Çankaya, *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını*, MKB Ajans Yay., İstanbul 2003, s.149.

²² Önhan, *Age.*, ss.12-13.

etkilemiştir²³. Balkan savaşları sırasında Teal-i Nisvan Cemiyeti'nde beş bin kadının katıldığı iki toplantı düzenlenmiş, Türk kadınları, Edirne'yi geri aldığımız harekâtın masraflarına katkıda bulunmuşlardır²⁴. Teal-i Nisvan erkek ve kadınların katılımıyla tartışmalı oturumlar, konferanslar düzenleyen ilk derneklerdendir²⁵.

1.2.3. Esirgeme (Esirge) Cemiyeti

Esirgeme (Esirge) Cemiyeti (1912), Balkan Harbi sırasında, savaşın dul ve yetimlerine, eski Türk sanatlarını, dikiş biçkiyi öğretme amacıyla okul açmış²⁶, yaralı askerlere hizmet için hasta bakıcılık kursları düzenlemiştir. İlk defa 27 hanım, bu kurslardan diploma almıştır²⁷.

1.2.4. Teal-i Vatan-i Osmanî Hanımlar Cemiyeti

Teal-i Vatan-i Osmanî Hanımlar Cemiyeti (1910), Selanik'te göçmenlere ve askerlere yardım amacıyla kurulmuş ve İttihat ve Terakki himayesinde faaliyetlerini yürütmüştür. Prenses Naime Yusuf Hanım'ın başkanlığını yaptığı cemiyet, Osmanlı kadınlarını yüceltmek, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım etmek, Osmanlı Donanması'na "Nevzad-ı Vatan" adını verecekleri bir savaş gemisi hediye etmek, kız okulları ve atölyeler açmak gibi faaliyetlerde bulunmuştur²⁸.

1.2.5. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Cemiyeti

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, 1874 yılında kurulmuştur. Bu cemiyetin 1877 Osmanlı-Rus, 1897 Osmanlı-Yunan savaşında büyük faydaları olmuştur. 1907'de Hilal-i Ahmer adını almış ve padişahın himayesi altına girmiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Türk kadınının gayretleri ile büyük bir sosyal hizmet kuruluşu haline gelmiştir. Balkan Savaşı sırasında, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Hanımlar Hey'et-i Merkeziyesi Besim Ömer Paşa'nın desteği ile kurulmuş, cemiyetin başkanlığını Prenses Nimet Muhtar Hanım, sekreterliğini de Fatma Aliye Hanım yapmıştır. Rumeli göçmenlerine yardım eden, kimsesiz yoksul kadınları çalıştıran cemiyet, onların eğitimleriyle de

²³ Kaplan, *Age.*, s.39.

²⁴ Ayşegül Yaraman, *Bir Demokrasi Tartışması*, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999), Bağlam Yay., İstanbul 1999, s.44.

²⁵ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-III (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Şubat 1999, s.149.

²⁶ Taşkiran, *Age.*, s.38.

²⁷ Çankaya, *Age.*, s.162.

²⁸ Önhan, *Age.*, ss.12-13; Kaplan, *Age.*, s.40.

ilgilenmiştir. “Hanımlar Darüssinai”ni²⁹ açan bu cemiyet üyeleri, Osmanlı hanımlarının ördüğü eldiven, atkı, çorap gibi malzemelerle birlikte ev ev dolaşarak yaralı askerlere bağış toplamış, 1913’te açılan hastabakıcılık kurslarına katılan kadınları vatanın çeşitli hastanelerinde çalışmaya yönlendirmiştir³⁰. Kurulan en uzun ömürlü yardım cemiyeti olup çok yönlü faaliyetleriyle binlerce muhtaca, kimsesize yardımcı olmuştur³¹. Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi’nin başlıca görevi, Balkanlardan gelen göçmenlere ve savaş yetimlerine yardım etmek olmuştur. Burada, dul ve yetimler korunmuş, eğitilmiş, kendilerine iş sağlanmıştır³². Bu merkez, göçmen kızlarına ve şehit çocuklarına sanat öğretmek maksadıyla bir sanat evi açmıştır³³.

1.2.6. Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi

Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1912); Nezihe Muhiddin Hanım başkanlığında kurulmuş ve Türk donanmasına gelir sağlamayı amaçlamıştır. Şube, kısa bir süre sonra kapatılmasına rağmen Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti’ne başarılı katkıları olmuştur. 26 Şubat 1915’te cemiyete ait Millet Tiyatrosu’nda, askere çorap toplamak maksadıyla düzenlenen müsamere programında “Osmanlı Türk Kadınlığı” konulu bir konuşma da yapılmıştır. Cemiyet bu faaliyetleriyle hanımlar

²⁹ Darüssinai; sanat evi demektir. Bu sanat evlerinde güzel sanatlar ve sahne sanatlarının eğitimi verildiği gibi toplumun gereksinimi olan mesleklerin ve gönüllü faaliyetlerin de eğitimi verilmiştir. Darüssinailer, herkese açık okullardır. Yirminci yüzyılın başlarında Muğla’da çok sayıda açılan bu kuruluşlarda; saatçilik terzilik, kuyumculuk, tenekecilik, galvaniz, kunduracılık ve dericilik öğretilmiştir. (Mehmet Temel, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Muğla’daki Ekonomik Kalkınma Faaliyetleri”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), Güz 2008, Sayı: 21, ss. 172–176). Ayrıca Darüssinailerden önemli sanat ve devlet adamları da yetişmiştir. Bunlardan Sadrazam Koca Haydar Paşa, Isparta’da okuduktan sonra mimarlık eğitimini Darüssinai’de almıştır. (Mahmut Kıyıcı, *Isparta’lı ve Isparta’ya Hizmet Etmış Büyük Adamlar*, Göltaş Kültür Yay., Isparta 1983, s. 22).

³⁰ İnas Sanayi Mektebi, Tophane İdaresine bağlı olarak açılmış, bu okula kabul edilen kimsesiz kız çocuklarına kağıt fişek kovanları, şerit ve püskül gibi askeri levazım malzemeleri imal ettirilmiştir. (Mehmet Ali Yıldırım, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.245–346).

³¹ Nebahat Oran Aslan, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Çalışmalarından Bazı Kesitler”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:2, Erzurum, Temmuz 2004, s. 226.

³² Caporal, *Age.*, s.148.

³³ Taşkıran, *Age.*, s.38.

arasında milliyetçi duygu ve fikirlerin yayılmasına hizmet etmiştir. Düzenlenen kermeslerle önemli yardımlar toplanmıştır³⁴.

Kadınlar Dünyası Dergisi, imtiyaz sahibi Nuriye Ulviye tarafından 1913'te çıkmaya başlamıştır. Sorumlu müdürü ve yazarları tamamen kadınlardan oluşturulmuştur. Bu dergi, kadınlara erkek arasında eşitlik ilkesini savunmuştur. Telefon İdaresi'ne Türk kızlarının alınması için büyük çaba göstermiştir. Kadınları eğitim ve öğretime, ticarete, el sanatına teşvik edici yazılar yazmıştır³⁵. Bedra Osman adında bir kadının Telefon Şirketi'nde çalışma isteği reddedildiğinde Kadınlar Dünyası Dergisi'nde, ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bunun üzerine Şirket, Bedra Osman'la birlikte daha bazı hanımlara da görev vermeğe mecbur kalmıştır. Öte yandan bu kurumun üyelerinden Belkis Hanım'ın uçakla gitme isteği, sadece kendisinin kadın oluşu yönünden şirket tarafından reddedilince, kurum; Cemal Paşa ile temasa geçmiş ve Belkis Hanım'a uçağa binme izni verilmiştir³⁶.

1.2.7. Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi; Dâhiliye Nezareti'nin 11 Nisan 1916 tarih ve 3 sayılı izniyle 24 Ağustos 1916'da³⁷ Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulmuştur. Başta Enver Paşa olmak üzere İsmail Hakkı, Mehmed Arif, Salah Cimcos, Ali Rıza, Mehmed Selahattin Beyler kurucu üye olarak görev yapmışlardır. Cemiyet daha çok şehirde yaşayan kimsesiz ve yoksul kadınlara iş sağlayıp, ekonomik durumlarını düzeltmelerine yardımcı olmayı amaçlamıştır. Fabrikalar açan ve binlerce kişiyi çalıştırmayı amaçlayan cemiyet, beyaz iş, dantel, çorap ve fanila, asker çamaşırı imal atölyelerinde ve temizlik işlerinde kadınları çalıştırmıştır. Cemiyet genellikle savaşımlardan sonra giderek yaygınlaşan para karşılığı yapıldığı gözlenen kısa süreli sözde evliliklerle diğer ahlak bozucu hareketleri önlemek amacıyla kadınları çalışmaya teşvik etmiştir. Kadınların çalışmasına karşı yayınlanan fetvayı geri aldirmek için uğraşan bu cemiyet köy kadınları için tarlada çalışabilme fetvası çıkartmıştır. Cemiyet, kadın ve erkeklere evlenme mecburiyeti getirmiştir. Cemiyetin çalıştırdığı kadın sayısı 60.000'e ulaşmış ve Devlet Şurası kararıyla kamu yararına çalışan cemiyet olarak kabul edilmiştir³⁸.

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi'nin Çapa, Fatih ve Üsküdar şubelerinin mensupları, kendi şubelerinde kurduğu tezgâhlarda mal

³⁴ Önhan, *Age.*, s.35; Kaplan, *Age.*, s.40.

³⁵ Çankaya, *Age.*, s.162.

³⁶ Onay, *Age.*, ss.75-76; Mücadelesi ile ilk defa uçağa binen Belkis Şevket Hanım'ın bir resmî, Askeri Müze'ye konmuştur. (Tunaya, *Age.*, s. 509).

³⁷ Kurnaz, *Age.*, s.219.

³⁸ Kaplan, *Age.*, ss.42-43; Kurnaz, *Age.*, s.219.

C.Şahin, M. Şahin / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 53-72
C. Şahin, M. Şahin / Nevsehir University Journal of Social Sciences 2 (2013) 53-72

üretip satmışlardır. Bu suretle hem cemiyete sermaye elde etmişler, hem de kadınlar kendi hayatlarını kazanmışlardır³⁹.

1.2.8. Diğer Kadın Cemiyetleri ve Faaliyetleri

Bunlardan başka Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye, Mamulât-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Hizmet-i Nisvan, Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi de kurulan cemiyetler arasındadır⁴⁰.

Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Heyeti, Balkan Savaşı'nın yaralarını sarmak için, Türk topluluklarından gelen kadın gönüllülerin kuruluşunda önemli rol oynadığı bir cemiyettir. Askerlere, fakir ve kimsesizlere yardım toplamak, hastanelerde çalışmak, askere çorap, fanila sağlamak, konferanslar, tiyatro faaliyetleri düzenlemek gibi faaliyetler yürüten cemiyet, milli amaçlar doğrultusunda kitle kadın hareketlerini başlatmıştır⁴¹.

2. MİLLİ MÜCADELEDE DÖNEMİ VE ÖNCESİ LİDER-KAHRAMAN TÜRK KADINLARI

2.1. Mitingler ve Cemiyetlerle Türk Kadının Milli Mücadeleye Katkıları

Kurtuluş Savaşı, kadınların ekonomik hayata fiilen girmelerinin ötesinde kitlesel bir biçimde politik mücadeleye de katıldıkları bir dönemdir. İstanbul'un işgalinden itibaren, değişik sınıflardan kadınların örgütlenmeye başladıkları, siyasi miting ve gösterilere katıldıkları, kürsüden halka seslendikleri görülür. Savaş başladıktan sonra kadınlar cephede de bilfiil görev almışlardır⁴².

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini izleyen günlerde İstanbul'da düzenlenen protesto mitinglerinde gerek konuşmacıların gerek dinleyicilerin çoğunluğu ulusal çıkarlarının bilincindeki kadınlardan meydana gelmiştir. Bu mitinglerin en ünlü hatibi olan Halide Edip, 23 Mayıs 1919 günü Sultanahmet Meydanı'nda, çoğunluğunu her katmandan kadınların

³⁹ Leyla Kaplan, "Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Heyeti ve Faaliyetleri", *Askeri Tarih Bülteni Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 37, Ağustos 1994, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., ss. 114-117.

⁴⁰ Tunaya, *Age.*, ss. 506-509.

⁴¹ Kaplan, *Age.*, ss.44-46.

⁴² Nermin Abadan-Unat, *Türk Toplumunda Kadın*, (Araştırma, Eğitim), Ekin Yay., İstanbul 1982, s.378.

oluşturduğu iki yüz bin kişilik bir kalabalığa seslenerek onlara bağımsızlık yemini ettirmiştir⁴³.

Milli Mücadele’de kadınlarımız hem cephe gerisinde büyük çaba harcamış hem de silahlı mücadeleye katılmışlardır. “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” ve “Kadınlar Cemiyeti” bu dönemde kadınlarımız tarafından kurulan cemiyetlerdendir⁴⁴. İstiklal Savaşı’nın kazanılmasında adı bilinen veya bilinmeyen bu kadınların büyük rolü olmuştur. Kadınlar mitinglerde de önemli faaliyetler göstermişlerdir⁴⁵. Mitinglerde Halide Edip, Nakiye Elgün, üniversite öğrencisi Münevver Saime, Sebahat, Meliha ve Naciye Hanımlar bir bağımsızlık savaşı verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Böylece kadınlar I. Dünya Savaşı yenilgisiyle yüzyıllardır erkeklerin elinde bulunan siyasetin içine de girmişlerdir⁴⁶.

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali sonrası Türk topraklarının içine düştüğü acı durumdan kurtulması için memleketin her tarafında yabancı işgaline karşı protesto mitingleri başlamış, ilk miting Redd-i İlhak Milli Heyeti’nin 14-15 Mayıs 1919 gecesi yaptığı çağrı üzerine İzmir’in Maşatlık semtinde düzenlenmiştir⁴⁷.

19 Mayıs 1919 günü, İnas Darülfunu’nun öğrencileri ile Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlenen Fatih’teki mitinge binlerce kişi katılmıştır⁴⁸. Fatih Mitingi’nde Halide Edip, Meliha ve Naciye Hanımlar konuşmuştur. Bu miting, Asri Kadınlar Cemiyeti’nin tertiplelediği ilk mitingdir. O güne kadar miting, milli tezahürat gibi toplantıları bilmeyen Osmanlı halkı ilk defa Fatih Meydanı’nda toplanmıştır. Miting için etkili olabilecek isim “Türk Kadınlar Birliği” adına konuşma yapacak olan Halide Edip Hanımefendi’dir. Etrafta toplanan halk, dükkânlarını kapatan esnaf ve özellikle üniversite gençliği bu mitingin en önde gelenleri olmuştur⁴⁹.

Halide Edip Hanım, medeni olduğunu ifade eden batılı devletlerin topraklarımızı parçalamaktan geri kalmadığını, yaşananların zifiri karanlık bir gece olduğunu, ancak insan hayatında her gecenin bir sabahı olduğunu,

⁴³ Afet İnan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”, *Büyük Zafer ve Sonuçları (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri)*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1995, s.3; Yaraman, Age., s.45.

⁴⁴ Önan, Age., ss. 59-60.

⁴⁵ Müjgan Cunbur, *Türk Kadını İçin*, Türk Kadınları Kültür Derneği Yay., Ankara 1997, s.118.

⁴⁶ Altındal, Age., s.101. (Münevver Saime, işgal polisinden kaçarak Anadolu’ya geçmiş, çeşitli cephelerde çarpışmış ve yaralanmıştır).

⁴⁷ Bekir Sıtkı Baykal, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri”, *Atatürk Konferansları III*, Yıl: 1969, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1970, ss. 113-116.

⁴⁸ Çankaya, Age., s.176.

⁴⁹ Hanri Benazus, *Bir Millet’in Yeniden Doğuşu, Türk Kadınının Uyanışı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 2005, ss.72-73.

Türk ve Müslüman olan halkın Allah'a olan inancının toptan tüfekten daha güçlü bir silah olduğunu ifade ettikten sonra; “kutsal topraklarımıza bayrağımıza, atalarımızın bize miras bıraktığı emanetlere asla ihanet etmeyeceğiz. Gerekirse canımız, malımız, kanımız bu uğurda helaldir” diyerek miting meydanında toplanan halka hep beraber yemin ettirmiştir⁵⁰.

Bu miting sonrası, Halide Edip ve iki öğrenci padişaha gitmek için görevlendirilmiştir⁵¹. Ondan millete sahip çıkmasını isteyeceklerdir. Ancak, padişah görüşmeyi kabul etmeyince, dileklerini yaverlerine iletilmişlerdir. Ayrıca, Amerika Başkanı Wilson'a işgali protesto eden telgraflar çekilmiştir. 20 Mayıs 1919'da Üsküdar Doğancılar'da yapılan mitingde Asri Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat Hanım da bir konuşma yapmıştır⁵².

İkinci Sultanahmet Mitingi'nde Şükufe Nihal konuşmuş: “Aziz vatan beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın” sözleriyle halkı galeyana getirmiştir⁵³.

13 Ocak 1920'de Sultanahmet Meydanı'nda “İstanbul Türktür ve Türk Kalacaktır” adlı mitingde konuşan Nakiye Hanım Türklerin Avrupalılara terk edilecek bir avuç topraklarının olmadığını göstereceklerini söyledikten sonra, bunu gerçekleştirmenin yolunu, Sultanahmet Meydanı'nda haykırmıştır⁵⁴. Bu mitinglerin hepsinde halkı harekete geçirmek ve şuurlandırmak için kullanılan en etkili unsur dini heyecan olmuştur⁵⁵.

Milli Mücadele döneminde kadınlarımız yazılarıyla da önde olmuşlar Milli Mücadele'yi desteklemişlerdir.

Bunlar içinde en ilgi çekenleri Halide Edip ve Müfide Ferit olmuştur. Milli Mücadele'nin lehinde Hâkimiyet-i Milliye ve İrade-i Milliye gazetelerinde yazılar yazmışlardır⁵⁶. Halide Edip, Milli Mücadele'yi tanıtarak halkı cesaretlendiren; Dağa Çıkan Kurt, Ateşten Gömlek, İzmir'den Bursa'ya, Türk'ün Ateşle İmtihani gibi eserler yazmıştır⁵⁷.

⁵⁰ Benazus, *Age.*, ss. 74-75; Halide Edip'in bu konuşması mücadeleye davet özelliği taşıdığından hakkında tutuklama kararı çıkmış, Anadolu'ya geçen Halide Edip, Milli Mücadele'ye katılmıştır, (Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Y.H.: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, ss.24-25).

⁵¹ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1984, s. 215.

⁵² Önhan, *Age.*, ss. 60-68.

⁵³ Çankaya, *Age.*, s.180.

⁵⁴ Kemal Arıburnu, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, İstanbul 1975, s. 61; Toros, *Agm.*, s. 380.

⁵⁵ Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 128.

⁵⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Kurtuluş Edebiyatı Tarihi (Milli Mücadele Hatıraları)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1938, ss.29-32.

⁵⁷ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1989, ss.58-77; Enginün vd., *Age.*, ss. 62-79.

Müfide Ferit, İrade-i Milliye Gazetesi'nde "Gaziantep" isimli yazısı ile Antepliler'in savunmalarından gururla bahsetmiş, halkın azim ve şevkini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. "Kara Haber" başlıklı yazısında; İzmir'in işgalini ve yaralıların ümitsizlik içinde bekleyişlerini, "Hayret" başlıklı yazısında; İnönü Zaferi'nden sonra ulusun zafere olan inancının kuvvetlendiğini dile getirmiştir⁵⁸.

Kurtuluş Savaşı'nda vatanın kurtarılması için hizmet gören kadın cemiyetleri ise yardım toplama, geniş kitleleri yardıma çağırma faaliyetlerinde bulunmuştur Asri Kadınlar Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Kadın Kolları, özellikle askere giyecek temininde ve ordunun sağlık hizmetlerinde çalışmıştır. Türk Ocakları ve Muallimler Cemiyeti'nde çalışan hanımlar da Milli Mücadele'ye büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bunların içinde en önemlisi Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti olmuştur⁵⁹.

Eylül 1919'da, Sivas valisi Reşit Paşa'nın karısı Melek Hanım tarafından bir grup kadınla kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti seçilmiş onaltı üyeden meydana gelmiştir⁶⁰.

Cemiyet, kadınları topluluklar halinde teşkilatlandırıp, onları mücadeleye teşvik etmiş, kadınları İtilaf devletleriyle Yunan ve Ermeni işgallerine karşı direnişe çağırılmış, işgalleri protesto eden kitle kadın hareketlerini ve yardımlarını organize etmiştir. Cumhuriyet'le birlikte birçok kadın cemiyetinin kuruluşuna zemin hazırlayan cemiyet, milli mücadele sırasındaki faaliyetleri ile en büyük kadın siyasi teşkilatı haline gelmiş, milliyetçilik duygusuna dayanarak mücadele fikrini ön plana çıkarmış, ortak amaç işgallere karşı koymak olmuştur⁶¹. Nitekim bu faaliyetleri ile de diğer kadın cemiyetlerinden ayrılan Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, faaliyetlerini merkez ve şubeleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Cemiyet, cepheye cephane taşıyan, kadın kağı kollarına görevli ve gönüllü kadınlar sağlamış, cephane imalathaneleri, dikiş atölyeleri kurmuştur⁶².

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye ile sürekli haberleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği direktiflere göre hareket eden cemiyet, yaptığı faaliyetlerini sürekli olarak Ankara'ya bildirmiştir. Anadolu Ajansı'nın kurulmasından sonra ajansla da haberleşen Cemiyet, haber gönderip haber almış, böylece gelişen olayları takip etmiştir. Cemiyet, kadınları, cepheye ve cephe gerisindeki göçmenlere, şehit ailelerine, kimsesizlere yardıma çağırılmış, askerlerin ve

⁵⁸ Çankaya, Age., s.184.

⁵⁹ Önhan, Age., ss. 69-79.

⁶⁰ Afet İnan, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, s. 29.

⁶¹ Kaplan, Age., s.134.

⁶² K.Misiroğlu, Age., s. 63-64.

muhtaçların giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bağış kampanyaları düzenlemiş, toplanan yardımları yerlerine ulaştırmıştır⁶³.

Asri Kadınlar Cemiyeti, 1919 yılının başlarında, özellikle üniversite öğrencileri ve ileri gelen vatanperver kadın ve kızların bir araya gelerek oluşturduğu bir cemiyet olarak faaliyet göstermiştir⁶⁴.

Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi, Milli Mücadele döneminde 10 Aralık 1919'da Kastamonu'da kurulmuştur. Cemiyetin başkanı, Mevlevi Şeyhi Amil Çelebi'nin eşi Zekiye Hanım'dır⁶⁵. Mahalle mahalle gezilerek, konferanslar, müsamereler, mevlitler, mitingler düzenlenerek milli davanın önemi anlatılmıştır. Toplanan yardımlar cepheye ulaştırılmıştır. Yabancı devlet başkanlarının eşlerine protesto telgrafları gönderilerek, Türk Milleti hakkında reva görülen haksızlıklar anlatılmıştır. Ayrıca şehit ailelerine yardım yapılmış, çocuklarına sünnet düğünleri düzenlenmiştir⁶⁶.

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti kurulduktan sonra, hanımlar Milli Mücadele ile ilgili çalışmalarına başlamışlardır. 1919 yılının Ekim ayında Kastamonulu hanımlar Kız Öğretmen Okulu bahçesinde bir toplantı düzenleyerek, Mondros Mütarekesi'nden bu yana Türk Milleti'nin maruz kaldığı haksızlıkların durdurulması için gerekenin yapılmasını istemişlerdir. Ayrıca İngiltere, İtalya Kraliçeleri ile Madam Wilson'a işgal edilen Türk topraklarının; İzmir, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgallerini protesto eden telgraflar çekmişlerdir⁶⁷.

2.2. Muharabelerde Liderlik ve Kaharamanlık Gösteren Türk Kadınları

2.2.1. Nene (Kırkgöz) Hatun

Kadınlar Milli Mücadele ve öncesinde ellerinde silahları ile de vatan hizmetine koşmuşlardır. Doğu Cephesi'nde Türk kadınının simgesi haline gelen Nene Hatun Erzurum'un Pasinler İlçesi'nin Çeperli Köy'ünde 1853–54 yılında doğmuştur. Asıl adı “Nene” soyadı “Kırkgöz” dür. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda köyü Ruslar tarafından işgal edilince kocası ve oğlu Nazım'la Erzurum'a gelmiştir. 9 Kasım 1877'de Rus birlikleri Aziziye

⁶³ Bekir Sıtkı Baykal, *Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, ss. 2–40; Afet İnan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”, *Büyük Zafer ve Sonuçları (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri)*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1995, ss. 9-10.

⁶⁴ Benazus, *Age.*, s.69; Öhnan, *Age.*, ss. 60–68.

⁶⁵ Mustafa Baydar, “Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi Sekreteri Saima (Ayoğlu) İle Sohbet”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1972, s. 7.

⁶⁶ Enginün vd., *Age.*, s. 41.

⁶⁷ Afet İnan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”, *Agm.*, s. 9.

Tabyası'nı işgal ettiğinde Erzurum'a geleli 15 gün kadar olmuştur. Müezzîn Abdullah Efendi'nin Ayaz Paşa Camii minaresinden Aziziye Tabyası'nın düştüğünü ilanı üzerine eli silah tutan Erzurumlularla birlikte Aziziye Tabyası'na koşmuş, Rus askerleriyle kahramanca savaşmıştır. 22 Mayıs 1955 tarihinde Erzurum'da hayata gözlerini yuman Nene Hatun Türk kadınının, vatan sevgisinin unutulmaz simgelerinden biri olmuştur⁶⁸. Kendisine TBMM tarafından Vatani Hizmet Madalyası verilmiştir⁶⁹.

2.2.2.Fatma Seher Hanım

Milli Mücadele döneminde silahlı mücadeleye katılıp efsaneleşen kadınlarımız vardır. Bunlardan biri olan Fatma Seher Hanım Erzurumlu Yusuf Ağa'nın kızı, aynı zamanda merhum bir binbaşının da eşidir. Milli Mücadele'de Adana, Dinar, Afyonkarahisar, Nazilli, Sarayköy ve Tire'de asker olarak çalışmıştır⁷⁰. Hatta bir savaş sırasında göğsünden yaralanmıştır⁷¹.

2.2.2.Kara Fatma

Milli Mücadele öncesinde simge olan kadınlardan birisi de Kara Fatma'dır. Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi)'nda Rus orduları Erzurum'u işgal ettiği sırada Kara Fatma, Aziziye Tabyası'nda maiyetindeki üç-dört bin cengâveriyle birlikte savaşmıştır. Bu büyük Müslüman-Türk annesi, askerın içeceği, yiyeceğini hazırlamış, yaralıları tedavi etmiş, omuzlarında yaralı askerleri hastaneye taşımıştır⁷².

Kara Fatma; Balkan Savaşı'na Edirne'de görev yapan kocası Subay Derviş Bey ile katılmıştır. I.Dünya Savaşı'nda ailesinden 9-10 kadınla Kafkas Cephesi'ne gitmiş, Mondros Mütarekesi'nden sonra ise, kardeşleri Ermeniler tarafından şehit edilen kadınları toplayarak, Ermenilere karşı savaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kadınlardan kurduğu milis müfrezesiyle Bursa ve İzmit'in işgalden kurtarılması için çalışmıştır. Sakarya ve Başkumandanlık Muharebeleri'ne de katılan ve üsteğmenlik rütbesine kadar yükselen, İstiklal Madalyası verilen Kara Fatma, 1955 yılında Erzurum'da vefat etmiştir⁷³.

⁶⁸ Aynur Mısıroğlu, *Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, Sebil Yay., İstanbul 1976, ss. 33-37.

⁶⁹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM-IX Dönem (1950-1954), Cilt: 7, TBMM Vakfı Yay., No:18, Ankara 1998, s.924.

⁷⁰ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Cumhuriyet Kadınları Derneği Yay., Ankara 2006, ss. 287-288.

⁷¹ A.Mısıroğlu, *Age.*, ss. 84-87.

⁷² A.Mısıroğlu, *Age.*, ss. 38-39.

⁷³ Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991, ss.25-39.

2.2.3. Tayyar Rahmiye

Tayyar Rahmiye, Güney cephesinde 9. Tümen’de gönüllü olarak bir müfrezinin komutanlığını yapmıştır. Osmaniye’de Fransız Karargâhı’na saldırı için görevlendirilen müfreze 1 Temmuz 1920’de harekete geçmiştir. Fakat bu arada askerlerde bir duraklama meydana gelmiş, bunun üzerine, “Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da, siz erkek olduğunuz halde yerlerde sürünmekten utanmıyor musunuz?” diyerek erkekleri hareketlendiren Tayyar Rahmiye, karargâhın alındığını göremeden şehit düşmüştür⁷⁴.

2.2.4. Gördesli Makbule

Yunanlılar Sakarya Muharebesi’ni kaybederek Afyon mevzilerine çekildiklerinde, bir taraftan da Halil Efe’nin Gördes-Sındırgı-Akhisar bölgesinde faaliyet gösteren çetesinin saldırıları ile karşılaşmışlardır. Bunların içinde Halil Efe’nin karısı Gördesli Makbule Hanım da vardır⁷⁵. 1921’de evlendikten hemen sonra kocasıyla birlikte bir çete örgütlemiştir. Bu çete, birkaç ay boyunca düşmanı hayli hırpalamıştır⁷⁶. Makbule Hanım, daha bir yıllık evli iken eşinin yanında Milli Mücadele’ye katılmıştır. 16 Mart 1922’de Kocayayla’daki bir çatışmada askerlere cesaret vermek için hızla öne atılınca şehit düşmüştür⁷⁷.

2.2.5. Kılavuz Hatice

Adana ve yöresinde Fransızlara karşı verilen mücadelede yer alan ve milis kuvvetlerine katılan Kılavuz Hatice, 8 Mayıs 1920’de Milli Kuvvetler Pozantı’ya taarruza başladığında, kritik bir duruma düşen Fransızları kandırarak onlara kılavuzluk etmiştir. Hatice Hanım, kılavuzluk yaptığı Fransızlara yanlış yol göstererek Karboğazi’na sokmuş ve boğaza sıkışan Fransızlar Türk askerlerine esir düşmüşlerdir⁷⁸.

2.2.6. Asker Saime

Milli Mücadele başladığında Darülfünun öğrencisi olan Münevver Saime, Kadıköy mitinginde yaptığı konuşmadan sonra tutuklama emri çıkınca, Anadolu’ya geçerek Milli Mücadele’ye katılmıştır. Garp cephesinde görev almış ve özellikle cephe gerisinde ve istihbarat işlerinde önemli başarılar göstermiştir. İzmit’te bir görevi yerine getirirken yaralanmışsa da belli etmeden vazifesini yapıp tamamlamıştır. Asker Saime diye anılmıştır.

⁷⁴ İnci Enginün vd., *Milli Mücadele’de Türk Kadını*, Türk Ticaret Bankası Yay., Ankara 1983, ss. 47-48.

⁷⁵ Tansel Age., s. 54.

⁷⁶ Enginün vd., *Age.*, s. 47.

⁷⁷ Mustafa Tarakçı, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, Başlık Yay., İstanbul 2008, ss. 155-156.

⁷⁸ Enginün vd., *Age.*, s. 47.

Kuvvetli bir fikir edebiyatçısı olan Saime, savaş sonrasında öğretmenlik yapmıştır⁷⁹.

2.2.7. Ayşe Çavuş (Ayşe Binbaşı)

Ayşe Çavuş (Ayşe Binbaşı) 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edilince, ilk karşı koyma hareketine silahla katılmıştır. Yunanlılar İzmir'e hâkim olunca Aydın'a geçmiştir. İki oğlunu şehit vermiş, Salihli'de Yunanlılarla mücadelesi sırasında "çavuşluk" rütbesini almıştır⁸⁰. Büyük Taarruz'da Mürsel Paşa fırkasında Ahır dağlarından düşman gerilerine sarkma görevi verilmiştir. İzmir'e ilk giren kıtalar arasında o da vardır. Fakat bu sırada sol bacağı kırılmıştır. İzmir Hastanesi'ne yatırılmıştır. Bu hastanenin raporunda, kocasının intikamını almak için onun hatırası olan mücevherleri satarak at, mavzer, elbise v.s aldığı ve mücadeleye katıldığı belirtilmiştir⁸¹. Milli Mücadele sonrası İzmir'e yerleşen Ayşe Çavuş İzmir'de hastalanmış, İzmir Valisi tarafından 24 Eylül 1941'de Dâhiliye Vekâleti'ne yazılan bir yazıda "Mücahit Ayşe Çavuş'un tedavi altına alındığı" bildirilmiştir⁸². Ayşe Çavuş'un yüzbaşılık ve binbaşılık rütbelerini ne zaman ve nasıl aldığı, bu rütbelerin fahri olarak mı verildiği konusunda kesinlik yoktur. Ayşe Çavuş'un ölüm tarihi ile ilgili bilgiler tutarlı değildir⁸³.

2.2.8. Nezahat Onbaşı

Nezahat Onbaşı, 70. Alay Komutanı Hafız Halid Bey'in kızıdır. Hafız Halid Bey eşi ölünce, 8 yaşındaki kızı Nezahat'ı yanına alarak, I. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Babasının yanında muharebeden muharebeye koşan küçük Nezahat, 12 yaşında Onbaşı rütbesini almıştır⁸⁴. Milli Mücadele devam ederken Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ocak 1921'deki 140. toplantısında⁸⁵ Bursa Meb'usu Operatör Emin Bey Nezahat Hanım'ın İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmesi için önerge vermiştir. Önerge, o günkü oturumda kabul edilerek gereği yapılmak üzere Başkanlık Divanı'na gönderilmiştir⁸⁶.

⁷⁹ Tansel Age., s. 54; Zehra Celasun, *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu Yay., İstanbul 1946, s.158.

⁸⁰ Yavuz Aslan, "Türk Bağımsızlık Savaşı'nın Kadın Kahramanlarından Ayşe Çavuş ve Onunla Yapılan İki Mülakat", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 37, Aralık 2006, Erzurum, ss. 216-217.

⁸¹ Cahit Çaka, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, Askeri Fabrika Basımevi, Ankara 1948, ss. 72-73.

⁸² BCA, Dosya: 5523, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 56.377..5.

⁸³ Aslan Agm., s.219.

⁸⁴ Sarıhan, Age., s. 32.

⁸⁵ Burhan Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Atatürk Dizisi: 27, Ankara 1998, s. 157.

⁸⁶ TBMM. Z.C. I/7, (30.1.1921), ss. 440-441; Nezahat Hanım'a İstiklal Madalyası verilmesi TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmesine rağmen; gereği yapılamamış, madalyası kendisine verilememiştir. Nezahat Hanım, kararın yerine getirilmesi için hiçbir zaman başvuruda bulunmamıştır. Nihayet bu kararın üzerinden 65 yıl geçtikten sonra, Nezahat Hanım 78 yaşında iken "TBMM Şükran Belgesi" verilmiştir, (Tarakçı, Age., s.105).

2.2.9. Halide Onbaşı (Başçavuş)Edip (Adıvar)

Milli Mücadele'ye halkın katılımını sağlamak için düzenlenen mitinglere katılıp ateşli konuşmalar yapan Halide Edip'in çabaları insanların Milli Mücadele'ye katılmasında etkili olmuştur. İstanbul Hükümeti tarafından kurulan Kürt Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'nde idamlarına karar verilenlerden biri olan Halide Edip, Ankara'da Genelkurmay'da Batı Cephesi Karargâhı İkinci Şubesi'nde Onbaşı olarak çalışmış, önce Çavuş rütbesine, daha sonra da Başçavuş rütbesine terfi ettirilmiştir⁸⁷. Uzun süre cephelerde savaşan Halide Edip'e savaşta göstermiş olduğu yararlılıklar nedeniyle İstiklal Madalyası verilmiştir⁸⁸.

2.2.10. Süreyya Sülün Hanım

Süreyya Sülün Hanım, Van'ın Erek Kasabası'nda 500 kişiye emir ve komuta etmiştir. Çarpışarak Karaköse'ye kadar gelmiş, Murat Irmağı boylarında 1,5 ay düşmana geçit vermemiştir. Karaköse'deki Ziverbey Taburu'na katılmış, yaralanınca Erzurum'a dönmüştür⁸⁹. Sonraki yıllarda, Erzincan Askeri Ortaokulu'nun Matematik Öğretmeni Şerafettin Bey'in eşi Sıdika Hanım'ın evini basan eşkiyayı tek başına püskürtmüştür⁹⁰.

SONUÇ

İzmir'de Halide Edip ve Meliha Hanım, İstanbul'da Sabahat ve Naciye Hanım, Münevver Saime Hanım ve Sultanahmet Meydanı'nda tarihi mitingiyle yine Halide Hanım 1919'larda Türk kadınının Milli Mücadele'de erkeklerin yanında yer alacağını göstermişlerdir⁹¹.

Ayrıca minnet borçlu olduğumuz kadınları, Gördesli Makbule'yi, Rahmiye'yi, Adanalı Hatice Ana'yı, Erzurumlu Fatma'yı, Elifleri, Kezbanları, Aşşeleri, Fatmaları ve diğer isimsiz kahramanların unutulmaması gerekir⁹².

⁸⁷ Çaka, Age., ss. 77-78.

⁸⁸ Önhan, Age., ss. 59-60; Enginün vd., Age., s. 50.

⁸⁹ Çankaya, Age., s.184.

⁹⁰ "Kahraman Bir Hanım", *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Eylül 1930, s. 2.

⁹¹ Yasemin Kaya, "Geçmişten Günümüze Kadının Toplumdaki Yeri", *Kara Kuvvetleri Dergisi*, Nisan 2008, Yıl:7, Sayı:24, s.49.

⁹² Cemile Şahin, *Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935-2007)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s.17.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BCA, Dosya: 5523, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 56.377..5.

2.Zabıt Cerideler

TBMM. Z.C. I/7, (30.1.1921).

3. Diğer Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*, (Araştırma, Eğitim), İstanbul: Ekin Yayınları.
- Afetinan, A. (1968) *Atatürk ve Türk kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi.
- Aslan, Y. (2006). “*Türk Bağımsızlık Savaşı'nın Kadın Kahramanlarından Ayşe Çavuş ve Onunla Yapılan İki Mülakat*”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (37), 216–217.
- Arıburnu, K. (1975). *Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri*, İstanbul: Yeni Desen Matbaası.
- Atatürk, M. K. (2000). *Nutuk*, Y.H.: Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Baydar, M. (28 Haziran 1972). “*Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi Sekreteri Saim (Ayoğlu) İle Sohbe*”t. *Cumhuriyet Gazetesi*,
- Baykal, B. S. (1970). “*İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkiler*”i, *Atatürk Konferansları III, Yıl: 1969*, (s.24–25). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baykal, B. S. (1989). *Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Benazus, H. (2005). *Bir Milletın Yeniden Doğuşu, Türk Kadınının Uyanışı*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Caporal, B. (Şubat 1999). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-III (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Celasun, Z. (1946). *Tarih Boyunca Kadın*, İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu Yayınları. *Cumhuriyet Gazetesi* (30 Eylül 1930). “*Kahraman Bir Hanım*”.
- Cunbur, M. (1997). *Türk Kadını İçin*, Ankara: Türk Kadınları Derneği Yayınları.
- Çaka, C. (!948). *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, Ankara: Askeri Fabrika Basımevi.
- Çankaya, N. (2003). *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını*, İstanbul: MKB Ajans Yayınları.
- Çaycı, A. (2002). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Doğramacı, E. (1989). *Türkiye’de Kadınının Dünü ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Efe, Y. (22 Haziran 2010). “*Elli Liranın Üzerindeki Fotoğraf: Fatma Aliye Hanım*”. *Kent Gazetesi*, Kilis: Kent Matbaası.

- Enginün, İ. (1983). *Milli Mücadele’de Türk Kadını*, Ankara: Türk Ticaret Bankası Yayınları.
- Göksel, B. (1998). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1985). *Kurtuluş Savaşı’nda Türk Kadını*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1995). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”. *Büyük Zafer ve Sonuçları (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri)*, (s.9–10), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kaplan, L. (Ağustos 1994). “Osmanlı Hanımları Müdafa-i Milliye Heyeti ve Faaliyetleri”, *Askeri Tarih Bülteni Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 37, (s.114–117), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, Y. (2008). “Geçmişten Günümüze Kadının Toplumdaki Yeri”, *Kara Kuvvetleri Dergisi*, 7 (24), 49.
- Kıyıcı, M. (1983). *Isparta’lı ve Isparta’ya Hizmet Etmış Büyük Adamlar*, Isparta: Göltaş Kültür Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mısıroğlu, A. (1976). *Kuva-yı Milliye’nin Kadın Kahramanları*, İstanbul: Sebil Yay.
- Mısıroğlu, K. (1969). *Kurtuluş Savaşı’nda Sarıklı Mücahitler*, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Muhittin, N. (1931). *Türk Kadını*, İstanbul: İstanbul Numune Matbaası.
- Onay, P. (t.y.). *Türkiye’nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oran Aslan, N. (Temmuz 2004). “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Çalışmalarından Bazı Kesitler”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:2, (s.226), Erzurum.
- Önhan, E. (1990). *İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Öztürk, K. (1998). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX Dönem (1950–1954)*, Cilt: 7, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İ. (1981). “Şefkat Nişan-ı Hümayunu”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 30, (s. 231–232). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Sarıhan, Z. (2006). *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Ankara: Cumhuriyet Kadınları Derneği Yayınları.
- Şahin, C. (2010). *Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935–2007)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şahin, M. (2010). *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İareciliği ve Siyasetçiliği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şapolyo, E. B. (1938). *Kurtuluş Edebiyatı Tarihi (Milli Mücadele Hatıraları)* İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Tansel, F.A. (1991). *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tarakçı, M. (2008). *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, İstanbul: Başlık Yayınları.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Yayınları.
- Temel, M. (Güz 2008). "I. Dünya Savaşı Yıllarında Muğla'daki Ekonomik Kalkınma Faaliyetleri", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*, Sayı: 21, 172–176.
- Toros, T. (1962). "Aydın Kalburüstü Pek Çok Hanım Fahri Hemşireliğe Koşmuştu". *Yakın Tarihimiz Dergisi*, Fasikül 25, İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.
- Toros, T. (1962). "Kadınlar Kürsüde... Tarihi Günlerimizde Kadın Hatipler." *Yakın Tarihimiz Dergisi*, Fasikül 24, İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998) *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt: 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkler Ansiklopesi*, (2002). Cilt: 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (1984). *Görüp İştiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yalçın, D. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yaraman, A. (1999). *Bir Demokrasi Tartışması, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yıldırım, M. A. (2010). *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.